

ԱՐԱՅԱՄԱՐԱՆ

ԱՐԱՅԱՄ ՔԱՆԱՆՈՅ Կ. ՊՈԼՍԵՑԻ

(Շար. տես յէջ 1)

ԱՐԱՅԱՄՈՒ յիշած է ստորագրած չորրորդանիստ ամանց այլ միայն մորթոց անուններն են. յետ Առիւծու բ. Պեպըր, Թ(ուրքաբէն), որոյ ոչ հայերէն է ոչ միւս չորս լեզուօք անուններ գիտէ, եւ է ֆրանս. կերէն *Léopard* կոչուածն, եւ ի մերոցս՝ Բնձառիւծ:

- գ. Ինձ. Թ. Քապիւն.
- դ. Արջ.
- ե. Թ. Փառս (Թովագ-առիւծ ?)
- զ. Գայլ.
- է. Ա(րար) Զուրաֆէ (Բնձուղտ).
- ը. Շուռ.
- թ. Թ. Զարալ (Շնագայլ).
- ժ. Արարացի գայլ. Թ. Սրբլան.
- ժա. Աղուէս.
- ժր. Թ. Գարագույագ (Լուսամե, *Lynx*).
- ժգ. Կապիկ.
- ժդ. Զի.
- ժե. Զորի.
- ժզ. Էշ.
- ժէ. Ուղտ.
- ժը. Յզ.
- ժթ. Գոմէշ.
- ի. Ուշար.
- իա. Այծ.
- իբ. Եղնիկ.
- իգ. Վայրի այծ.
- իդ. Թ. Աղած Կէլինճիկի.
- իե. Լապըտակ (Նապաստակ).
- իզ. Խոզ.
- իէ. Կատու.
- իը. Մուկն.
- իթ. Փիղ.

- լ. Եզն (տեսակը).
- լա. Ուշար (տեսակը).
- լբ. Խուրդ.
- լգ. Մուկն (տեսակը).
- լդ. Սամուր.
- լե. Թ. Ճըղղալայ (մորթ աղուխու).
- լզ. Թ. Վաշագ (Քաւթան).
- լէ. Թ. Զըրաւլա (Կընաբիս).
- լը. Կուզն.
- լր. Կոճէն (ի Մոսքովու դայ).
- իւ. Դիկն (ի Լեհաց գայ).
- իւա. Քարջան (Մկնաբիս).
- իւբ. Լապըտակի մուշտակն.
- իւգ. Ուշարի մուշտակ.
- իւդ. Կատուի մորթ.
- իւե. Գայլու մորթ.
- իւզ. Զարալի մորթ.
- իւէ. Այծու, Գառնի մորթ.
- իւը. Ուշն.
- իւթ. Աքիս.
- ժ. Միեղէնբու.

Ինչպէս հասարակաց զգացումն է վախ- նալ ի գազանաց, սիրել զընտանի անասունս, հիանալ եւ սիրանալ ձիու վրայ, սկսեալ ի հին համբերող (Թոր) նահապետէն կամ իր գրոց հեղինակէն, միտքը յափշտակելով եւ Աստուծոյ պարծանք մի համարելով զձին, որոյ ստորագրութեան աստեղ Պիւֆոն այլ գերազանցէ ինքն թան զինքն, մեր բարի տիրուկ Կենդանաբանն այլ թէ ոչ բարձրութեամբ զընին՝ այլ լայնութեամբ՝ ստորագրել զՁին, եւ միայն այսոր համար երկար յառաջաբան մի գրէ, Աստուծոյ մարդկան համար ստեղծելն ամեն ինչ, բայց մարդոյ ապերախտանալն հպարտութեամբ, եւ այլն. սկսանելով, « Աստուած՝ զՁին վասն մարդոյն համար « ստեղծ, յորժամ որ երկար ճանապարհ « երթայ՝ հեծնի եւ չի խոնճայ. հանգստու « թեամբ վարէ զկանոն իւր »: Յետ յիշեալ երկար բարոյականին՝ կու գտնայ առ Ձին. « Արդ, ձիոյ բնութիւն թէպէտ չորք տարեւ « բացն է, ապա Աստուած՝ զբամին՝ առաւ « լել ստեղծ ձիոյն քան զմարդոյն. զի ձին « երազընթաց է քան զամենայն անասուն. « եւ յորժամ վազէ՝ որպէս քամի երթայ:

« Գարձեալ, գրեմբ զձիոյն նշանքն. Առաւմբ՝
 « բարակ պիտի երկան, և միմեանց հեռի.
 « և մէկմէկ մօտ և միմեանց կցեալ չի պիտի,
 « և վերին շղթն (շուրթն) երկան պիտի քան
 « զներքին, և միգն բարձր պիտի և լայն.
 « և ճակատն լայն և բաց. և ականջն բա-
 « րակ և երկան՝ որպէս եղեգան տերեւն. և
 « վիզն շիտակ բռնէ և ոչ վեր և ոչ ի վայր.
 « և խոնշակն բարակ լինի, և վիզին տակն
 « թանձր լինի և որպէս գունտ. և մազն՝ շատ
 « երկար պիտի, եւս առաւել սեւ պիտի, և
 « ազին երկան և սեւ պիտի. և կոնական
 « կարճ պիտի և լայն, և կուրծքն մեծ և
 « զուրս պիտի. ձեռքն և ոտքն բաց պիտի.
 « և աչքն՝ եզան աչքին նման պիտի. և
 « ունքն (յօնք) և բիր աչացն երկան պիտի.
 « աջ և ձախ ոտքն միապէս լինի, մէկն
 « մեծ և մէկն փոքր չլինի. Եւ թէ այս նշա-
 « նօքս ձի լինի, գինջ գին որ ծախեն՝ նա
 « ածան է և անգին. Տրոս ձին ոչ կարմիր,
 « և ոչ սեւագուն լինի. այնոր թուրքի բառով
 « տորի ասեն, եւս առաւել խոշորայի տորի
 « լինի. որ է մազն և մուրթն (քիթն), ոտվին
 « և ձեռքն և ազին սեւ լինին, այնոր խոշոր-
 « մախ տորի ասեն. ցրտուն և ջերմանն աղէկ
 « ցու գիմանայ, և շնորհաւոր կու լինի, եւս
 « առաւել (եթէ) ճախտն ձերմակ նշան լինի
 « երկան կամ խաշաձեւ. — Առաւօտուն
 « երեսն հայելն՝ մարդոյն բանն աջող կու
 « զայ և շնորհաւոր. — Դեղին ձին՝ յոր-
 « ժամ ազին և մազն և մուրթն և ձեռքն
 « և ոտվին սեւ լինի, և ինքն գեղնագուն,
 « յուժով աղէկ կու լինի, և ապա սրտոտ և
 « իւր տէրն ջանայ սպանանել՝ չի հաւատալ
 « պիտի. — Սեւ ձին շնորհաւոր կու լինի,
 « թէ ի պատերազմի երթաս և հոծնուս, ի
 « վերայ թշնամոյն զօրեղ և անաչ երթայ.
 « ապա անպատճառ բնութիւն մի վատ ունի,
 « թէ ի նայելն, կամ զկոնական բերելն, կամ
 « խածանող կամ աձքի (աքքի) զարնօղն,
 « բնութիւն մի վատ ունի. Եւ թէ ի կնդալն
 « սպիտակ նշան ունի բոլորապէս սպիտակ,
 « փող մի չի աժէ, և իւր տիրոջն զենն հա-
 « սանէ. ապա երազընթաց լինի և վազող.
 « Այ ձին, որ է բաց կարմիր գունն՝
 « յուժով երազընթաց լինի և վազող որպէս

« զթուռն. ասեն թէ ձինն թուաւ. ասեն
 « առակաց, թէ ձինն որպէս թուռն վազման,
 « ասեն թէ միթէ ալ ձին է, ով որ հեծնի
 « ահեղ և շքեղ երեսնայ, և թագաւորաց
 « վայելէ.
 « Ճերմակ ձինն շնորհաւոր է և երազըն-
 « թաց. ապա ցրտոյն և ջերմանն չի դիմա-
 « նար, զի մորթն նօր է. և թէ սրմպակին
 « վրայ սեւ նշան երեսնայ, վատ է, իւր տի-
 « րոջն զեն հասանէ, և ինքն փող մի չի
 « աժէ. — Գրոս ձին՝ պինտ կու լինի, ցրտոյն
 « և ջերմանն աղէկ կու դիմանայ. երազըն-
 « թաց կու լինի և շնորհաւոր. ապա թէ
 « ոտից վերայ սեւ նշան լինի՝ որպէս փուլ,
 « փող մի չի յաժէ. — Եւ Դըզ ձին՝ որ է
 « բաց սեւագունն, երազընթաց լինի և վա-
 « զող, և շարագործ և տիրոջն հակառակ.
 « ապա թէ ոտից վերայ սպիտակ նշան
 « լինի՝ փող մի չի յաժէ. — Չաքալ ձին՝
 « որ է խոնդուն՝ սպիտակ և կարմիր, ա-
 « նոր չաքալ ասեն. թէ չորս ոտքն միապէս
 « լինի, վատ է. և թէ մուրթն ապրազ լինի՝
 « որ է սպիտակ, վատ է, փող մի չի յաժէ.
 « և թէ ճակատն սպիտակ նշան լինի երկան
 « կամ խաշանման, շնորհաւոր է առաւօտուն
 « երեսն հայելն. — Ճեղ մի խանգուն ձի
 « կայ՝ Ալաձայ ասեն թուրք բառով. ասեն
 « թէ ի մայիսի ամիսն է ծնել՝ երազընթաց
 « է, ապա ուղուր (բաղդ) չի ունի, որ տեղ
 « որ երկման՝ բանդ չի յաջողի. — Մկըն-
 « գուն ձինն երազընթաց է և շնորհաւոր,
 « որչափ զովն թէ վազող է՝ կարեն զովն,
 « ձի՝ նմա չի կարէր հասանել.
 « Քոշուս ասեն որպէս գեղին լինի, ոչ
 « սեւ և ոչ դեղին, անոր ճուլայ ասեն. թէ
 « մազն և ազին և չորս ոտքն սեւ լինի՝
 « շնորհաւոր է և տիրոջն շահաւոր. և թէ
 « ապրազ մուրթն՝ փող մի չի յաժէ, զի
 « զեն հասանէ իւր տիրոջն. թէ ատից վե-
 « րայ սպիտակ կամ սեւ նշան լինի. փող
 « մի չի յաժէ. — Եւ թէ ձինն որ գուն
 « որ լինի՝ թէ չորս ոտքն սպիտակ լինի՝ փող
 « մի չի յաժէ. թէ երեք կամ երկուք լինի՝
 « շնորհաւոր է, եւս առաւել ի ճակատն նշան
 « լինի երկան կամ խաշանման, անման է.
 « Չիռն ամեն ատեն աղէկն չի գտնուի.

« ձի կայ՝ որ մարդ որ վրան հեծած լինի՝
 « չի շուր և չի աղբրը. ձի կայ՝ որ մարդ
 « չի հեծցընքեր ի վրան, քան իւր տիրոջմէն
 « ի գատ. Զի կայ՝ որ մարդն ջանայ սպաւ,
 « նանել. ձի կայ որ տիրոջն խնամօղ է,
 « զինքն ի մահ կու տայ և զտէրն կու պահէ:
 « Գրեմբ դեսայիսթն (օգուտ) Զրուեւ:
 « Ատամն փոքր աղայոց վիզն կապեն, ախան
 « չի ցաւի, և տողջ մնայ: Թէ մտողն խփել,
 « նիկն կոխէ, ձիուն աստամն գլխուն տակն
 « դնէ, ծանրութիւն չի կոխէ զինքն: Թէ
 « տունն մեծիկ լինի՝ որ է սիւրի սխեկ,
 « զրան վրայ երկու երեք մազն կախն,
 « մեծիկ չմտանէ ի տունն. Թէ ձիուն ջուր
 « խմած տաշտէ՝ հաւուն ձազերն ջուր խմեն,
 « ծայկն զնա չի ասնու: — Թէ կինն դե-
 « ժարնայ և հանգստութեամբ չի կարէ բերել
 « զտղայն, ձիուն չոր տղեն ծխն, հանգստու-
 « թեամբ ծնանի:

« Գիտենալ պիտի որ Աստուած մարդուն
 « ի զատ աղվոր իրը չի ստեղծ. յառաջ
 « զձին ստեղծ վասն մարդոյն և ապա զմարդն:
 « — Զին բան զամենայն անասուն երազ-
 « ընթաց է և պատերազմող. ապա ձիուն
 « տէրն ով որ հեծնի՝ նա է: Կինն ով որ
 « մերձաւորի՝ տէրն նա է, թուրն՝ ով որ
 « մէջքն կապէ և ի ձեռն առնու. (տէրն) նա
 « է. զի այս երեք իրքն, ձի և կին և թուր՝
 « վեֆայի (իրաւացի տէր) ունին. ապա ձին
 « զտէրն կու խնամէ ի ժամ պատերազմին,
 « և քանի կարող է՝ պատերազմի հետ թշնա-
 « մոյն. մինչև ի մահ զբեղ կու խնամէ՝
 « որ չի ընկնիս. և թէ ընկնիս, կայ ձի՝ որ
 « կանգնի ինքն մինչև տէրն հեծունէ,
 « և խնամէ զբեղ: Մարդն որ ի ժամ պատե-
 « ռազմին՝ զտէրն և զընկերն չի խնամէ,
 « քան զձինն այլ անասուն է և անպէտ»:

Ծանօթ պիտանի կենդանեաց պէսպէս
 օգուտներն յիշելով Աբրահամ՝ երբեք բա-
 րդալան խրատներ այլ խառնէ. նշանաւոր է
 Եզրն ստորագրութեան աւելցուցածը ի լուս-
 անցս, իր ազգայնոց բնաւորութեան համար.
 Եզր՝ « Աղամայ որդուն շահ շատ ունի,
 « վաստակաւոր է... զի զհոգն ինքն կու
 « հրդէ (հարթել). և այլ անասունքն անշափ

« չեն կարեր վաստակել որպէս Եզր: Գար-
 « ձեալ, սուրբ է և մատաղ լինի, վասն ան-
 « շափ խոնարհութեանն: Գործեալ, անշափ
 « սեփ ունի, որ տասն առիւծ թէ ի վերան
 « զան՝ կարէ հետ տասնին պատերազմել —
 « (տես ի ստորագրութեան առիւծուն):...
 « Ասեն տանկաց առասպելեացն՝ վասն ան-
 « շափ ուժուն. Աստուած՝ աշխուհս եզան
 « մի վրայ ստեղծ, և կայ այդպէս մինչև
 « յաւիտեան Աստուծոյ հրամանն. ապա սուտ
 « է: Տես զկոսպաշտքն, մեղայ Աստուծոյ.
 « որ՝ եզն Աստուած՝ կու պաշտեն, վասն
 « անշափ յաժոյն և խոնարհութեան նորա.
 « զեռ կայ մինչև ցայժմ է՝ Հընդրատան, ի
 « կղզին որ Կովայ ասեն, եզն կու պաշտեն.
 « Նոցա՝ ֆարսի բառով Կապարէս ասեն.
 « ամենեւին նոքա միս չեն ուտեր, ոչ
 « չորքոտանեաց և ոչ թռչնոց. և թէ մարդս
 « նոցա մօտ՝ չորքոտանի կամ թէ թռչուն
 « զենէ՝ սուգ մտանն, թէ անխամ բան գոր-
 « ծեց». Ուրիշ տեղ մ'այլ զրէ. «Եզրն որ ի
 « Հընդրատան կու լինի՝ մկընդուն, և եղջիւրն
 « որպէս այծու ի կոնտին կու հասանի. և
 « ինքն նման է եզանն. Զայն մենք տեսանք
 « որ բերին ի Ստամպոյ. այն եզն է որ կու
 « զարդարեն և կու պաշտեն կոսպաշտք,
 « և որպէս թէ արարիչ կարծին զնա անվարքն,
 « և բեռն բառնան ի վերան որպէս զձի: —
 « Եզ մի այլ կու լինի ի Հընդկաց աշխարհն,
 « ազին երկայն և ձիոց վրդէն կախ ասեն,
 « և հորագ (վրդնոց) կու ասեն...» և այլն:
 — Լսենք հիմայ խրատը:

« Տես, ով մարդ ո՞ր եզն վաստակաւոր
 « չլինի, մերթն և զմիտն ուտեն. որչափ
 « մարդ որ վաստակաւոր չլինի, ուլ (յոյլ)
 « է ծուլ լինի՝ սպանանել պարտ է: Զազգն
 « Հայոց՝ վասն էր կու բնդունին այլ ազգ
 « մարդիկ: — Վասն այն՝ զի վաստակաւոր
 « են. ապա մեծասիրտք են և կոպիտք:
 « Եզան կու նմանցընեն զազգն Հայոց՝ վասն
 « բազում յոյժոյն »: Անշուշտ այդ կոպտու-
 « թիւնն այլ գովանի յատկութիւն մի ունէր՝
 « մեր հեղինակին իմացմամբ:

Խոզի ստորագրութեան մէջ՝ աւանդու-
 թեամբ կ'ըսէ. «Խոզն կիսասուրբ է. և քրիս-
 « տոնէիցն՝ առաքեալքն հրամայեցին ուտել,

« բայց միմիտական օրէնքն՝ հրաման չտայ
« ուտել. յետոյ, Գրիստոսի Աստուծոյ մերոյ՝
« Հրէայքն նախանձու՝ խողզու սրկաւառակէն
« լեղի ե քացախ արբուցին ի վերայ խաչին,
« վասն այն զի հեթանոսքն իող. ուտէին ե
« Հրէայքն բաժանէին ի նոցա կերակրոցն.
« վասն այն առաքեալքն օրհնեցին ե մեզ
« հրամայեցին ուտել, որ բաժանին Հրէայքն
« ի մեզանէ »:

Վերջին ի չորքոտանեաց յԱրարհամա ստու-
բագրելոց է Աքիս, զոր նա ց տառիւ գրէ
միշտ. « Ագիս, Արապի՝ իպնիարս, Թուրքերէն՝
« Կէիլնիք. Մկան հակառակ է. թէ որսայ՝
« զարեւն ծրծէ, ե զմիսն չի ուտէ. քնուծին,
« ժողովող է. թէ ոսկի կամ արծաթն գտանէ,
« զողանայ, երթայ իւրեն խազինա (զանձ)
« շինէ. թէ Քարկնիս կամ նեղանայ ի քէնէ,
« ռի կու պահէ, գայ ե զհալաւդ կտրատէ.
« ե թէ հնար գտանէ՝ ոտքդ ե այլ անդամքդ
« կու խաժատէ. ե թէ հարկիք արիւր, եր-
« թայ ոսկի կամ սպիտակ (արծաթ դրամ)
« գտանէ՝ զողանայ, ե մի մի քեզ մօտ բերէ.
« թէ յառաջմէ գտնոր էր ե խազինա էր չի-
« ներ իւրեն, անտի կու կրէ ե քեզ բերէ:
« Ամօթ անմտաց Եղիպտացոցն, որ ի ժա-
« մանակս Փարաւոնի՝ կուզս ե արիս չաս-
« տուած պաշտէին, պատնառն այն էր, որ
« մուկն շատ էր այն աշխարհն, ե չի կա-
« րէին հանդիստ հաց ուտել. երթեալ ագիս
« ե կուզս բերէին ե ի բաց թողուին, որ
« երթեալ անեն. ե զմուկսն որսաացեն ե
« սատակեցեն. վասն այն ի կերպարանս
« (նոցա) կուռք էին շինել ե պաշտէին »: —
Աքիսին օգտին համար գրէ ի լուսանցս
զրոցն. « Թէ աքիսին միսն՝ ցաւած ակապին
« վրայ գնեն, ակաւն երանէ »:

Ի բաժնի չորքոտանեաց մոռնալով յիշել՝
ի վերջ թոչնոց ստորագրութեան անկցուցեր
է Արարհամ ե զՄիեղջիւրու, զոր իրենց գրէ
« Միեղջիւր. Թուրքերէն Քիքքիւրտան. հզօր
« ե յուժով չորքոտանի է, որ զՖիլին ի զլուին
« կու վերցընէ. ֆիլին կու մեռնի, ե չի կարեր
« ի պիտուն (վայր ընկնել), ե այնպէս կու
« հոտի, ե սկսանի եղն ֆիլին՝ ի ալքն իջա-
« նել միեղջիւրին, ե այնպէս կուրանայ, նայ
« այլ այնպէս մեռանի. Եւ կայ միեղջիւր

« մի այլ՝ որ փորթիկ է. ե կայ աշխարհ մի՝
« որ զառն է ջուրն, ե չի կարեն կենդանիքն
« իմել, ժողովին յեզր Երոյն ե հային,
« մինչեւ գայ միեղջիւրն ե զեղջիւրն առաջ
« ձգէ ի ջուրն, ե ինքն խմէ առաջ, ե ապա
« այլ կենդանիքն թափին ի ջուրն ե իմեն.
« զի հրամանաւն Աստուծոյ քաղցրանայ
« ջուրն »:

Գ. Երկրորդ բաժին կենդանեաց, այսինքն
թոչնոց է. ե միայն ասոնց համար, յառաջա-
բան մի գրած է Արարհամ, այսպէս. « Սկիզբն
արասցուք ի յօդային թոչնոց ե հաւուց, բը-
բնութիւն ե զգնացս նոցա, ե զթոյնին նոցա,
զօգուտն ե զենն, ե այլ որպիսութիւն նոցա,
կամ զկերպարանքն նոցա: Այն որ վիշն
երկայն է՝ ոտվին այլ երկայն է, յուժով
կու թռչնի: Եւ թռչուն որ ոտվին կարն
լինի՝ յուժով չի կարեր թռչիլ. որպէս
մարդո՝ թէ ձեռքն չի լինէր՝ չէր կարեր
վազել: Թռչուն կայ որ կերպարանքն աղվոր
է տեղութեամբ, որպէս զհաւն Սիրամարդ,
ե որպէս զՊեղպեղ՝ որ Տուրի ասեն (թուժակ):
Թռչուն կայ որ ձայնն անուշ է, որպէս
զՊլուս ե որպէս զՏաւրակ կամ զՍեւ հաւ.
կամ բարձրաթիւղ, որպէս զԼեւան հաւունկն՝
որ Պայիր գուշի ասեն. ե այլ ցեղ մի կայ
որ Պօղմալի պաքալ ասեն. ե այլ ցեղ
մանր թռչունք՝ որ անուշ ձայն ունին. որպէս,
Սազա ե որպէս Խոպինոս, ե որպէս զՖի-
լորեայ, կամ որպէս Խոքէթի ե որպէս Սը-
ղոճրքն. ե այլ բազում անուշաձայն հաւք,
զոր թին արարիչն նոցա միայն գիտէ:

Եւ են այլ ազգ հաւքն (որ) զէշակերք են.
որպէս զՍեւ Աշաւան ե ճայէլին ե վարիճ.
նակն ե Բազան ե Դաշինն ե Պայապանն,
ե Սեւ հաւն՝ զոր Տաւշանիք ասեն, ե այլ
սոյնպիսիքն, զոր թիւ նոցա արարիչն միայն
գիտէ: Եւ այլ թռչունք կան որ ի ուռնու կու
պահն ե շուտով ընդկլանան հետ մարդոյն.
որպէս Խօստոյն, որ է Ագիս? (Աքաղաղ), զոր
խոքոզ ասեն. ե հաւն՝ որ է էգն. ե որպէս
Աշաւանն ե Բազն ե Սազն, ե այլ սոյն պի-
սիքն, զոր թիւն նոցա արարիչն միայն գիտէ:
— Հաւ կայ որ միւս կու կերցընեն, ե հաւ
կայ որ զմիւս կ'ուտեն: Նոյնպէս ե ազգս
մարդկան, մարդ կայ՝ որ հարկ անես ե

սպասաւորեն, որպէս թաղաւորք եւ իշխանքն, եւս առաւել քահանայքն եւ վարդապետքն, եւս առաւել առաջնորդքն. որ նոցա զօրհնութիւնն առնուս եւ ազօթից նոցա շահիս եւ օգտիս, տրօք եւ հարկիք անհելով Նոյնպէս մարդ կայ որ իւր վաստակէն ալլոց տայ եւ հարկիք անէ, որպէս հողագործքն, ի վաստակոց իւրեանց հարկս տան թաղաւորաց եւ իշխանաց. սոյնպէս վաճառականքն ի շահուց իւրեանց տասանորդ տան թաղաւորաց, քանզի նորա պատերազմին հետ թշնամոյն վասն մեր, եւ վաճառականքն խաղաղութեամբ զնան ի ճանապարհս իւրեանց. սոյնպէս եւ առուեստաւորքն արունեստից, պարտ է առուեստից իւրեանց հարկս տալ թաղաւորացն. զի նոքա երթեալ պատերազմեսցեն ընդ թշնամոյն վասն նոցա, եւ նոքա խաղաղու թեամբ զործեսցեն զարուեստս իւրեանց: Նոյնպէս եւ աշխարհականքն. պարտ է տիրել (կամ սիրել) զքահանայսն եւ կերակրիլն. զի նոքա ազօթեն վասն մեր՝ անընտ կենալով, եւ զԱստուած ընդ մեզ կու հաշտեցընեն: Նոյնպէս եւ ունեւորք՝ պարտ է զաղքատսն դարմանել եւ կերակրել եւ զգեցուցանել. զի զուս արքանի զաղքատսն դարմանես եւ բաշխես վասն Աստուծոյ, եւ Աստուած քեզ փոխան աւելի տայ. եւս առաւել այն կեանքն՝ զերկնից արքայութիւն պարգեւէ, եւ բանդ աշուղ գայ. եւ թէ չունիս ոսկի եւ սպիտակ, լեզվով եւ հարկելով եւ ջուր տալով եւ զհիւանդսն դարմանելով, եւ զբանտեալսն ի տես երթալով, Աստուած այն քեզ ողորմութիւն կու համարի. զի Աստուած զկարն կու խնդրէ մարդոյս »:

Յառաջբանէս վերջ կու սկսի 43 տեսակ թուշնաները ստորագրել, մեծերն կամ զօրաւորներն սկսեալ, եւ եւս, ըստ իրեն շարածին.

- ա. Սօնկուր.
- բ. Պազա (Բազէ).
- գ. Պալապան.
- դ. Շահին.
- ե. Աթմանա (Որի).
- զ. Ղարալ զուշ, Տաղշանճիլ.
- է. Չալաք, Ճալէկ.

- ը. Պապայ զուշի.
- թ. Ղարակօզ, Աթմանայի նման.
- ժ. Մաշկաթեւ, Թ. Եարալսայ.
- ժա. Բադ.
- ժբ. Պեզպեղ, Թուլթի (Թուլթակ).
- ժգ. Պըլպուլ.
- ժդ. Պայլը զուշի (Արտոյտ).
- ժն. Պօղմաքլի պազալ.
- ժլ. Ղարալ Թաւուք (Մարեակ).
- ժէ. Թուլլար.
- ժբ. Սըլըրճըզ (Տարմահա).
- ժբ. Ղումրի (Տատրակ).
- ի. Սաքայ.
- իա. Ֆիրուհայ.
- իբ. Իսփինոս.
- իգ. Իսքէթի.
- իդ. Պալղուշ (Բու).
- իե. Իպէքլի.
- իզ. Թոյր? (Կարապ).
- իէ. Տնէնկէ.
- իը. Աղաւնի.
- իթ. Երծառն.
- լ. Թուլաւ (Տուրէն).
- լա. Պիթուու.
- լբ. Հա.
- լգ. Բարթալ (Արծի).
- լդ. Աղաւ.
- լե. Ղուզղուն (Աղաւ մեծ).
- լզ. Սիրամարգ.
- լէ. Ճնճուլ.
- լը. Արծի. Դաւաշանճիլ.
- լթ. Ղումրի.
- լա. Կոտնկ.
- լաւ. Ճալամ (Չալլամ).
- լաբ. Յուպուլ.
- լազ. Սիմուրք:

Թուշնոց մէջ առաջին յիշուածն՝ իբրեւ անոնց ցեղին առիւծն ըլլար, Սոնկուր կամ Սօնկուր մեծագոյն զիշատիչ բազայ է, ինչպէս համարի եւ մեր մէկ թուշնաբան Յովհաննէս վարդապետ մի.

«Սոնկուր բազէն երբ բարձրանայ իր շուրն ի ջուրն երեւայր. Գիտէր՝ թէ հաւ էր կըսի տայր, իշնուր, խեղդէր ի ջուրն ի վայր »:

Աբրահամ տար քնիկ երկիր գրէ, «Մոս-
« քով կու լինի. որպէս Շահին նման է.
« Սամուելն այն (այլ) կու որսայ. զարեւն
« կու ծրծէ, միան չի ուտեր. երթան գտանեն
« զՍամուելն, և զմարմն մոշտակ կու շի-
« նեն թագաւորական: Սունկուրի կենդանին
« հազար սպիտակ կու ծախեն, և յորժամ
« միաւնի՝ այլվի հազար սպիտակ կու առ-
« նուն, զի շահարար է ամենայն օրուածքն
« նորա, միան և եղն, ոսկրն և թեպուրն,
« զի բնութեամբ տաք է, որ չկայ այլ իւր
« նման: Այս թռչունն ահագնաւորսն է քան
« զամենայն պատառօղ թռչունսն և յուծեղ,
« Հետ չորքոտանեաց երթայ միաւորէ, և
« յորժամ ձու ածէ, նստի, հետեանց հայի.
« յորժամ ձուէն ձագն ելանէ, տեսանէ,
« թէ իւր նման է ձագն՝ սնուցանէ. և թէ
« իւր նման չէ՝ վիշապի նման կամ այլ
« չորքոտանեացն նման լինի, ոստնու և փախ-
« չի. և միայ ձագն Աստուած—ապով?»: —

Շան ստորագրութեան մէջ այլ այս առաս-
պելս գրէ Աբրահամ, և կ'աւելցնէ. « Ասեն,
« թէ սիննապ թագին (միւրազդոյն բարակ
« շունն) այն Սունկուր հաւուն ածած հաւ-
« կիթէն է եղած. քանզի թագին այն փորը
« թխու նման նշան ունի, ոմանք ասեն, թէ
« վիշապք այլ Սունկուր հաւուն ձուէն կու
« ծնանին, քանզի հաւն այն շատ ցեղ
« չորքոտանեաց հետն միաւորի»:

Երբորդ թռչունն «Պապպան, քան զՊա-
« զան (Քաղայ) մեծ է և զօրաւոր և ալա-
« ճայ է. փորը եղնիկն որ իւրադորձայ առնն
« թուրք բառով, զայն առնու սատակէ կտու-
« ցոմն և ճանկոմն և ուտէ. եւս առաւել
« զլապըստակն, իսկի չի կարեր խալըսիլ ի
« նորա ձեռացն: Ի կուրծիստանն աղէկն
« կու գտանի»:

Արծուեաց մեծազոյն տեսակն՝ որ յերու-
պա՝ յԱլպիանս Գառազք դիշտառիկ կոչուի,
մեր կենդանաբանսն թուրք լեզուաւ երկու
անուն օւնի, « Ղարապոչաք զոր Տրաշանձի
« (նապաստակ որոացող). ասեն. մեծ ահա-
« զին է քան զամենայն պատառօղ թռչունսն
« և զօրաւոր, մինչեւ ի ձայնն նորա սարսիկ
« զազանքն անապատին. ի բարձանց ի վայր
« իշանէ գոռալով, որպէս թէ երկինքն որո-

« տաց, և քաջապէս առնու զեղն, զեղն և
« զոչխարսն և զայլսն ամենայն, եւս առա-
«ւել զմարդն և զձին, ապա շէն տեղ չի
« լինիր, ամբնալ մեծամեծ լեռունքն կու
« լինի. ապա հարիւր տարին մի անգամ
« կու փոխէ զփետուրն. զի առէ մարգարէն
« Դաւիթ, «Նորոգեսցի որպէս արծուի ման-
« կութիւն քո», և հազար տարի կու ապրի.
« Տեսաք աշօք մերովք, մարդ մի օսնէր այս
« Ղարապոչս, և ինքն հեծեալ էր ի ձի, և
« թռչունս յետեւ ձիոյն կանգնեալ էր, և
« արլ մի մօտ իւր. յորժամ հեծնուր մարդս
« ի ձի և արլ զուգէկին (ասպանողակ) կու
« բռնէր, և երկու շուն այլ կայր հետ իւրն,
« և պահէին զնոսա. և բոլոր տարի մի
« շրջագայր ի բողաքն Ըսաամպօյ. և մար-
« զիկն հետ իւր շրջագայէին. որպէս զար-
« մանք երեւէր մարդկաց և ապա մէկ տա-
« բուն ի վեր՝ այլ չերեւեցաւ»:

Բանաստեղծից և ամենայն զգայուն ա-
կընջաց սիրելի և զմայլելի երգահաւն Սո-
խակ, խնամով ստորագրուած է յԱբրահամէ.
« Հայերէն Պրպպաչ, թուրք՝ Պրապպաչ. յոր-
« ժամ որ զայ տեղ մի որ ուզէ բնակի և անդ
« բուն գնն և ձագս հանել, առու գնացմաց՝
« իրային տեղութեանց կու սիրէ, ծաղկանաց՝
« եւս առաւել վարդի՝ աշք (սիրահար) է.
« անուշ ձայն և երգարանն կու սիրէ. յոր-
« ժամ տեղ մի անուշ եղանակէն կամ թելէ
« երգ նուագեն, օսնին գնէ, և առաւել սիրուն
« թըմրի, որպէս զինչազար անկանի՝ մինչեւ
« ժամ մի կամ աւելի, ապա խնդն ի վե-
« րան զայ՝ Յորժամ վարդ տեսանէ բացեալ
« կամ ի կոկոն, երթեալ նստի ի դիմացն,
« հայի, և ձայն ցեղուցեղ երգէ, մինչեւ որ
« զգիշերն այլ ձայն ածէ մինչեւ ի լոյսն.
« յետոյ տեսանէ որ լուսացաւ, քիչ մի
« հանկիչի և երթեալ կերակրի և ջուր խմէ
« և լուացիլ. ապա կամաց խնդն ի գլուխն
« զայ մինչեւ իրիկուն. ապա տեսանէ որ
« երեկոյացաւ, այլ սկսանի խօսիլ մինչեւ
« ի լոյս. զի սիրու տէր է ծաղկանց և վար-
« դի. լինի որ զինքն ի վարդին տերուն
« հարկանէ, ընկնի և այնպէս մնայ. և թէ
« այն պահն ջուրն ձգէ զինքն և լուացիլ,
« կու մեռանի. զի առաւել սիրուն նուագեալ

« Է սիրտն. ապա ժամ մի կու կենայ որ
« խելքն ի զուկն գայ Հոգեւարի. և ապա եր-
« թեայ լուացվի, և ելանէ ի ջրոյն թոթափվի,
« և խելքն ի զուկն գայ, յետոյ ի ջրոն
« մտանէ լուացվի և կենդանանայ. երթեալ
« կերակրի մանր զհոռնը, ճանն, սարդիոռ-
« առնէ և կանանչ մարտիս զտանէ զայնոք
« տաւէ. և ապա կամանց կամանց երթայ իւրին
« ի խտանց բուն շինէ, որպէս փոքրիկ տա-
« զուար մի, և անդ կիթ ածէ և ձագ հանէ,
« և երեք կամ հինգ հաս ձագս, աւել և պակաս
« չի աներ: — Մարա ամսուն կու գայ մինչեւ
« ի յունիս՝ Ըստամպոյու բոլորն, ի մէջ պար-
« տիկաց և ջրաբուս տեղացն բնակէ, ձագս
« հանէ և մեծացընէ, և ապա գոջէ, չուէ և
« երթայ՝ ուր Արարիչն միայն գիտէ որ ուր
« երթայ: — Տես զանշափ սերն նորա հետ
« վարդին. որ նստի ի դիմացն որպէս ար-
« բեալ, և 12 եղանակն հազար ցեղ արուս-
« տիւ ձայնիւ երգէ, զլսողն ի սէր շարժէ:
« Եղեալ է, որ ի մէջ բուրաստանին սեղան
« եղեալ և նստանք զինի ըմպէին և երգ
« նուազէին. և Պապուին եկեալ ի սեղանն՝
« վասն սիրոյ երգոյն ձայնիւ եղանակէր:
« Պապուին օրինակ է Գարբիէ հրըշտա-
« կապեանն, և վարդն՝ Տիրամայր Ս. Աս-
« տուածածնին: — Պապուին, յորժամ ուզես
« որ պահես ի մէջ զաֆէսին, զլաղար նիհար
« միսն քերէ զանակով՝ ի վերայ անփուտ
« տախտակին, որ ջիւղն և եղն չի ձայն, և արտ
« որպէս զմանուն, և ապա ան զմակ եղ և
« մեղր և լէպլէպուս ալուր, և հալվայ արա.
« ապա, խիստ եղով մի անես. ու եղն և
« մեղրն շատ մի աներ. յետոյ խառնէ զայն
« մանուն եղած միսն և հալվան միատեղ,
« և կլորն արա որպէս զտաքղեղ, և զիր
« ամանով մի մէջ զաֆէսին, որ ուտէ. Եւ
« այլ. զհակիթն խորովէ որ պինտ լինի,
« յետոյ մանրէ և հալվայով խառնէ, աուր
« որ ուտէ. Եւ այլ. զմեռած հաւն կամ
« զծիկերն զիր որ հոտի և որոնի. և զայն
« օրով աուր, յորժամ որ զթեպուրն թափէ
« և նարդէ. և յորժամ որ զթեպուրն թափել
« չկարէ և սընքրիկ, շան լէշն եղած որդն
« աուր. որ ուտէ, և զթեպուրն խաղաղու-
« թեամբ նորոգէ:

« Պապուին խմած ջրէն խմել տաւ որ շատ
« քրնի և աշքն չի կարեր բանալ, անքուն
« լինի, հանապազ արթուն կենայ: —
« Պապուին երկու ցեղ է. մէկն Բուսի և մէկն
« Յարապի. Բուսին լաւ է քանց Արապու-
« տանին. զի ձայն անուշ ածէ և արուեստի
« եղանակէ »:

Չայնեղ, մանաւանդ թէ բազմաձայն եր-
« գահաւուց մէկն այլ է ծե ի կարգին, « Պող-
« մաքլը պագաւն թուրքի բառով. այնոր այլ
« կերպարանքն Պայրըրուշուն (Արտուաի)
« նման է, քիչ մ'այլ մեծ է, և վիզն սեւ
« նշան մի կայ որպէս տալըճան, վասն այն
« Պողմաքլի ասեն. անուշ ձայն կու երգէ
« որպէս զՊայրըրուշին: Թէ ուզես որ պահես
« մէջ զաֆէսին, տակն աւաղ լից. և զկե-
« բակուրն որպէս զպայրըրուշին է. կորեկ այլ
« կ'ուտէ, ապա լաւ քօֆթէն է » (մանրած
լսած միս):

Մեր հանճարեղ Սարկաւազ վարդապետէ
երգարանեալ Սարեկին այս հայ անունը չի
զիտեր Տէր Աբրահամ, այլ կոչէ, ժգ, « Դա-
« ապ Գաւառաի, թուրքի բառով. քան զՏա-
« արակն կայ (խնշ. մեծ). զունն զեւ (սեւ) է,
« ռոմիին և կտուցն դեղին է, անուշաձայն
« է, և քան զՊապուին տառաւ բարձրաձայն
« է: Թէ ուզես պահել, զաֆէսն քան զպը-
« պուրն մեծ պիտի, և կերակուրն՝ Սեւ
« չամիչը ծծել, և կըպուի զաֆէսն՝ որ
« այնպէս ուտէ: Եւ այլ՝ ստրմաշխին (Բա-
« դեղան) հունաւ տուր և մուրվիրի պտուղ.
« և սողըճան այլ օւտէ և այլ ցեղ որդունք »:

Արտոյտին (ժգ) զոր Աբրահամ Պայրըր
դուշի կոչէ, մէկ տեսակն այլ է, ծե Թաշ-
« դար կոչածը. զոր՝ ոմանք զանազանելով
Արեղսճագ կոչեն. « Պայրըր զուշուն նման
« է, և զլուրն փոքրիկ թագ մի կայ, անուշա-
« ձայն է քան զսոսա. թէ ուզես պահել՝ որ-
« պէս նոքա՝ այն այլ այնպէս պահէ »:

Եւս ձայնեղնեւրուն դրուած է՝ Հայոց շատ
ծանօթ և շատ պիտանի թուշուն մի, մարա-
խահալածն Տարմահաւ, զոր մեր Տէրտէքն
կոչէ (ժը) « Սըրըրըք, թուրքի բառով. քան
« զՄարայ զաւուսին չաք է, ալումայ Կ, սեւ
« և սպիտակ խառն: Ասեն, թէ ի Հընդըս-
« տանայ կու գայ, երբոր գայ՝ երամով կու

« Գայ, աշունն և գարունն կու գայ. զՆերմե
 « և զձմեռն չի սիրեր. և ապա զարձեալ
 « երթալոյ ատենն պիտի Հնարստանայ ծովն
 « անցանի. յայնժամ շատքն ծովահնդէ կու
 « լինին, և ապաւն ճորով զերծանի ի յան,
 « ցանելն: Յորժամ որ մարախ անխաի
 « աշխարհ մի, և երթեալ ի Սֆէհան (Սպա-
 « հան) քաղաքն, անդ ջուր մի կայ, այն
 « ջրքն կու բերեն, և կախեն ի ծառ մի
 « ամանով. նոյն ժամայն Աստուծոյ հրամա-
 « նաւն Սըղըռնըրքն գան երամով, և զմա-
 « բախն ջարդեն, անչափ որ կտուց և ոտլին
 « նոցա արինաթաթախ լինի. խոնձին և
 « յետոյ երթեալ այլի սկսանին սատակել
 « զմարախսն: Եւ այս ջուրս ի Ումանըրք
 « (Օսմանըրք) քաղաքն այլ կայ, զոր ի Ա-
 « նատօյին է (Սեբաստիոյ նահանգին մէջ):
 « Եւ այս ջրիս բերելն արուստ կայ զի ջուրն
 « երթեալ խնդրեն ի շէխէն՝ որ կու պահէ
 « գայն ջուրհորն, և աղօթմ ատուցանէ
 « Աստուծոյ, և ապա իւր ձեռքն առնու
 « զջուրն, և խնդրողին աման ընու. և նա
 « երթեալ տանի աշխարհն իւր. և այնպէս
 « տանի՝ որ զջուրն գետին չի գներ, այլ որ
 « տեղ որ օթեւան կու առնէ՝ ի բարձր տեղ
 « մի կախէ ամանովն զջուրն. և յորժամ
 « երթալոյ լինի ի ճանապարհն՝ յայնժամ
 « անուռ, և բարձր ի զլուսն վերացընէ, և
 « այնպէս տանի մինչև ինչ տեղ որ երթալու
 « էր: Եւ յորժամ առնուն զջուրն, և ամուռ
 « և այլ աւելի ճանապարհ տանին, յայնժամ
 « հրամանաւն Աստուծոյ թոշնըբերս այս՝
 « յետեանց ի հետն կու գան, մինչև որ
 « տեղ որ երթայ. — Թէ ուզես զթոշնունս
 « այս պահել մէջ զաֆէսին, որպէս Ղարայ-
 « դաւախն պահէ. զի անուռ ձայն կու երգէ,
 « որպէս զՊայըրդուշին. — Թէ ոք Սըղըր-
 « ճըրին միսն ուտէ՝ աչիք լուսն առաւելնայ:
 « Եւ թէ զմիսն չորացընես և ծեծես և ա-
 « նօթուց ջրով խմես, մահու խոցէն ազա-
 « տիս: Եւ յորժամ ոսկերքն այրեն՝ հող
 « լինի, խոցին վրայ ցանեն, զթարախն կտրէ
 « և չորացընէ:» — Զարմանք է որ մեր
 « ռչնաբանն չէ լսած կամ չէ յիշած իր ազգի
 « սյրենեաց այդ յատուկ հաւն, Մասիու
 « Յակոբայ աղբիրն, և անկէ՝ մեծ հան-

դիսով և աղօթիք բերուած և հետաւոր եր-
 կիրներ տարուած մարախալաղ ջուրը:

Ի, իա, իր, իգ. մանրիկ գոյնզգոյն և
 անուշաձայն թռչնեկաց վրայօք՝ երեք չորս
 տողով համառօտ գրէ Արաւհամ: Ասոնցմէ
 վերջը կարգէ (իս) Իպիքի թուրք բառով.
 որոյ անունն յայտնէ բթուկ ունող թռչուն
 մի, որ կըրնար ըլլալ հայերէն Յոպոպ կո-
 շուածն. բայց զոս մեր հեղինակն յետ ա-
 մենայն թռչնոց դասած է (յար), այս հայ ա-
 նուամբ թուրքարէն այլ Հոթընդը: — Լա թուով
 այլ յիշէ թուրք անուամբ Պիտընա թռչունը,
 բայց Իպիքիին այլ ստորագրութեան վերջը՝
 Պիթնուա կոչէ, նոյնպէս Պիթնուա ստորա-
 գրութեան մէջ այլ տեղ մի կ'ըսէ, «Թէ... զՊիթ-
 « նուաին լուէրն՝ որ է թուրքի բառով Իպիք,
 « չորացընեն ծեծեն», և այլն. տարակոյս
 բերէ, թէ Իպիք և Պիթնու նոյն են, թէ Իպիքն՝
 Պիտնուա բթուկն է, որ հայերէն չուէր կ'ը-
 սուի եղեր, որ մեզ անծանօթ է, և զայն
 իմանալու է և ոչ փոքրիկ ծանօթ ճնին՝ լու:
 Զկարնալով հաստատել Արաւհամու ըսած.
 ներուն ստոյգ թէ շփոթ ըլլալը, կարծեմք՝ թէ
 Իպիքիին ըլլալ Յոպոպ ըստ մեղ, Բիդնուան
 թերեւս եկու, Հոթնուին այլ Հօտօտ. զի
 այս յետին անուան այլ հանդիպած եմք ի
 հայերէն (չեմ յիշեր քիչ) զըրուած մէջ:
 Արաւհամ այս երեք թռչուն և ոչ մէկն
 տեսը և չափը կու ստորագրէ, այլ միայն
 բնութիւնը կամ յատկութիւնները, և անոնց
 այլեւայլ մասանց բժշկական օգուտները:

Բայց զարմանալի է այս տեղ մեր թռչնա-
 բանին գիտութիւնն. թուրք լեզուի հմուտ
 վարպետ մի՝ փնտռելով Պիդնուա անունը
 բառաբոցոց մէջ, միայն վէֆիզ Ահմետի ա-
 նուանի Լէձէի օսմանի անուանեալ բառաբոցոց
 մէջ գտեր է, անասնոց ցեղին վերաբերեալ,
 իբրեւ տեսալ մի Բորեան (Hypene)՝ կ'արժէ
 ուրեմն Արաւհամու զբարձր լսել. «Պիթնուա.
 « թռչնոց մէջն այնպէս թռչուն չկայ՝ որ...
 « ամեն ժամն կու ձայնէ. մէջ գիշերուն կու
 « ձայնէ և իմացընէ թէ գիշերն միջացաւ,
 « այլ զի առաւօտն կ'իմացընէ: Եւ թէ ոք Խոստ-
 « րին ձայնէն արթննայ՝ այլ չի կարէր քնել:
 « Եւ այլ սքանչելիքն այս է, որ տարին մէկ
 « անգամ հաւելիմ ածէ. Թէ տուն մի սպիտակ

« Պիթնուս պահեն, այն տունն հրամանաւ
« Աստուծոյ դիւք չի մտանն. ասն, թէ սպի-
« տակ Պիթնուսներն հրեշտակաց նման են.
« Թէ այդպէս է պարտ չէ սպիտակ Պիթ-
« նուսն զենել. թէ որ զենէ՛ ըստակին և իւր
« ընտանեացն և իւր տղայոցն զեն հասցը-
« նէ... Թէ որ որ սովորութիւն անէ Պիթ-
« նուզին միսն շատ ուտէ, մասն և մուրումն
« Թափի շուտով: Թէ որ փօրն խոստուկ լինի՝
« Պիթնուսին միսն չորցընեն, Մազի (զղթոր)
« և Սումագ (աղաոր) միաշափ խառնեն
« խմցընեն չրով, խալըսի, և խոստուկն կտրէ,
« Աստուծով »: Այս նկարագրութենէս զու-
շակուի որ Պիթնուզը վայրի հաւուկ կամ
Աւլորն ըլլայ. արդէն Յոյնք այ համկօրէն
Բիդիկնոս կոչեն զԱւլորն կամ զԱրազաղն:
— Թիշմը հոս և զՏեչէնկէ թոչունն,
որ ըստ գիտնոց Թուրքաց՝ է Որի կամ Ու-
րուր, փռ. *Milan*, բայց Արահամ Արալլի
յարմար ստորագրէ. « Պինտ ըռէշիտ (արգար)
« թոչուն է ի մէջ թոչնոց », կ'ըսէ. ի հնուց
ի վեր Արազին կ'ընծայուի Արգար կոչումն:

Շարայարելի

Ն Ո Ր

ՈՒՂԵՒՈՐՈՒԹԻՒՆ Ի ԿՈՎԿԱՍ

Հնախօսական եւ Ազգաբանական

Հ Ա Յ Ք

ՊԵՆՏԱՐԱՅԻ ազնիւ կումսն Եպիսէոս
Ջիշի ձանապարհորդելով դէպ ի Կովկաս և ի
Կեդրոնական Ասիա, — իբր արդիւնք իւր
ձանապարհորդութեան, — ի լոյս ընծայած է
անցեալ տարւոյն մէջ, հռեգարեքն և
գաղղիքեքն շնորհներով երկուս ստուար հա-
տորներ¹ (էջ 1—620), մաքուր և ընտիր
տպագրութեամբ, զարդարուած 150 փորա-
գիր զատ զատ տախտակներով (*planche*)
և թագմաբիւ պատկերներով իւրից մէջ. ու-
րոնք կը ներկայացնեն տնական, երկրագոր-
ծական և այլ պէսպէս հնախօսական առ-
արկներ: Այս հրատարակութեան առաջին
հատորոյն մէջ քաշական երկրաօրէն և հմտո-
րէն գրած է հեղինակն, նախ հռեգարական
ազգի գաղթականութեան պատմութիւնը, և
ի մասնաւորի նկարագրած է իւր Ջիշի²
տոհմի ցեղաբանութեան հնոքիւնը: Յետոյ
նաեւ տեղեկութիւններ կու տայ ի Կովկաս
և ի Կեդրոնական Ասիա բնակող ժողովրդ-
րոց ազգային պատմութեան, անոնց բարոյց,
սովորութիւն և գրականութեան վերաբերեալ

1. Անցեալ տարի ազնիւ Հեղինակն այց-
ելելով ի վանս մեր, իւր ձեռամբ նուիրեց մեր
գրատան օրինակ մի այս հնապազարդ երկհա-
տորներու:

2. Շյցի կամ Շյցիի աւազակաբարոյ ազգ յի
յափունս Պոստոսի և ի Կովկաս. կոչուեք են ի
Յունաց Շյցիանի, իբր Ձեւընեմք կամ Մի-
կրեմեք, Մըլընեմք, գուցէ և Միլոյք: